

GLOBAL AKADEMİ KONUŞMALARI

<https://www.globacademy.org/global-akademi-konusmalari-2/global-akademi-konusmalari-seminerler/>

No. 3, KASIM 2020

Global Academy

Küresel Yönetişim ve COVID-19 Pandemisi

Dr. Dilaver Arıkan Açar

Yaşar Üniversitesi
arikan.acar@yasar.ed.tr

KÜRESEL YÖNETİŞİM VE COVID-19 PANDEMİSİ

Dilaver Arıkan Açar, Dr.
Yaşar Üniversitesi

ÖZET

Küreselleşme ve uluslararası işbirliği uluslararası ilişkilerin uzun zamandır gündeminde olan konulardır. Küresel yönetim ise görece yakın zamanda, Soğuk Savaş sonrası dönemde kavramsallaştırılarak uluslararası alanda giderek karmaşık ve çok boyutlu hale gelen küresel sorunların ele alınmasında kullanılmak üzere geliştirilen bir yaklaşımdır. Uluslararası alanda karşılaşılan, etkileri sınıraşan ve tüm insanlığı etkileme potansiyeline sahip olan sorunlara olabildiğince kısa zamanda etkileri uzun soluklu ve sürdürülebilir çözümlerin geliştirilebilmesi için uluslararası aktörlerin yalnız başlarına hareket etmelerinin ötesinde çoktarafli ve çok boyutlu bir işbirliğini gerekli kıldığı gözlemlenmektedir.

Uluslararası alanda işbirliği ve eşgüdümün sağlanması için en etkin ve amaca uygun küresel yönetim yapıları uluslararası örgütler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu geniş kapsamlı ve kapsayıcılığa sahip kuruluşlar, özelde de hükümetlerarası yapıya sahip olan uluslararası örgütler, üye ülkelerin kendilerine tanımladıkları alan ve boyutlarda küresel sorunlara çözüm bulmak için çalışmaktadırlar. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler yapısı halihazırda küresel sorunların ele alındığı ve çözüm geliştirilmesi için işbirliği yapılan temel platform olarak ortaya çıkmaktadır.

İnsanlığın karşılaştığı toplum sağlığı sorunlarının küresel etkiye sahip boyutunu oluşturan salgın hastalıkların ortaya çıkmasının ve yayılmasının engellenmesi, bu hastalıklara yönelik gerekli önleyici tedbirlerin alınması, tedavi yöntemlerinin geliştirilmesi ve koruyucu etkenlerin uygulanması güncel küresel yönetişimin önemli bir ilgi alanı haline gelmiştir. Bu çerçevede küreselleşmenin birlikte getirdiği etkiler yoluyla etkisi ve yayılma hızı giderek artan salgın hastalıklarla mücadele giderek küresel yönetişimin önceliği haline gelmeye başlamıştır. 2020 yılı başında ortaya çıkan Yeni Koronavirüs COVID-19 pandemisinin çok kısa zamana yayılan yayılımı, etkileri ve yol açtığı kitlesel insan kayıpları tüm dünyayı şoke etmiştir. Bu salgınla mücadele süreci küresel yönetişimin önemi ve zarureti ortaya çıkarması yanında, küresel sorunların üstesinden gelebilmek için ortak çalışma yapılması ve eşgüdümle hareket edilmesinde yaşanan sorunları da ortaya koymuştur. Bu çalışma COVID-19 pandemisi acil durumu sürecindeki gelişmeleri uluslararası aktörler ve uluslararası örgütler bağlamında küresel yönetim yaklaşımı çerçevesinde ele alıp incelemeyi amaçlamaktadır.

ATIF İÇİN: Açar, Dilaver Arıkan, "Küresel Yönetişim ve COVID-19 Pandemisi", *Global Akademi Konuşmaları Serisi* (İstanbul: Global Akademi ve Uluslararası İlişkiler Konseyi), No.3, Kasım 2020, https://www.globacademy.org/wp-content/uploads/2021/11/AACAR_UluslararasıYonetisim_v.2.pdf

DOI: 10.13140/RG.2.2.30402.81602

Giriş

İnsanlık 20. Yüzyılda iki defa milyonların hayatlarına mal olan ve büyük yıkımlara yol açan küresel çapta etkili savaş yaşadıktan sonra, devletler karşılaştıkları yeni gerçeklikler üzerine yeni uluslararası düzenler kurarak uluslararası alanda varlıklarını ve ilişkilerini sürdürme gelmişlerdir. Bu süreçlerde düzenleri sürdürmek üzere uluslararası işbirliği yollarını aramayı ve kurumsal düzeyde hayata geçirmeyi de düşünmüş ve uygulamaya koymayı denemişlerdir. Uluslararası alanda kurumsal işbirliğinin temelleri 19. Yüzyılda atılmış olmasına rağmen hükümetlerarası kurumsal işbirliğinin özellikle uluslararası ilişkiler boyutuyla gündeme gelmesi için bahsi geçen büyük boyutlu savaşların yaşanması gerekmiştir. Bu süreçlerin sonucunda uluslararası alanda güvenlik, barış ve istikrarın sağlanması yönünde kurumsal işbirliği yapılması için kapsamlı kurumsal yapıların kurulması ve çoktarafılık (*multilateralism*) fikirleri kabul görmeye başlamıştır. Günümüzde uluslararası ortam ve uluslararası ilişkiler yapıları göz önüne alındığında güncel uluslararası sorunların giderek daha karmaşık, çok boyutlu ve geniş kapsamlı olduğu görülmekte ve bu sorunların üstesinden gelebilmek için ortak hareket etme gereği her zaman olduğundan daha net olarak ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası ilişkiler alanındaki tüm aktörler için ortaya çıkan zorlu şartlar, krizler, acil durumlar, çatışmalar ve meydan okumalarla başa çıkabilmek giderek daha zorlu

bir hal almıştır. Bu çerçevede devletler başta olmak üzere tüm aktörlerin özellikle küresel boyutlu ve tüm insanlığı etkileyen sorunlarla tek başlarına mücadele etmeleri ve bu sorunlara bireysel çözüm getirmelerinin neredeyse imkânsız hale geldiği ortaya çıkmıştır. Bu açıdan bakıldığında 2020 yılı başında görülmeye başlanan Yeni Koronavirüs Enfeksiyonu COVID-19 salgınının kısa sürede küresel boyutta yayılması, durdurulamaması ve salgını etkilerinin ayırım göstermeksizin tüm ülkelerde görülmesi sonucunda, ortaya çıkan küresel acil durumun ancak uluslararası aktörlerin birlikte ve eşgüdüm içerisinde hareket ederek yönetilebileceği zamanla anlaşılmaya başlamıştır. Bu vesileyle, uluslararası alanda devletler tarafından şekillendirilmiş işbirliği mekanizmalarının ve kurumlarının var olan yapılarıyla küresel salgınlar ve diğer 21. Yüzyılın sorunlarına çözüm üretmekte zorlandığı görülmüştür.

Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Aktörler ve Küresel Yönetişim

Soğuk Savaşın sonrasında, güncel küresel sorunların ele alınması ve bu sorunlara uzun vadeli, kalıcı ve sürdürülebilir çözümler üretilebilmesi için Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde uzmanların¹ ve ardından da uluslararası alanda oluşturulan Küresel Yönetişim Komisyonu'nun genel hatlarını tanımladığı uluslararası işbirliğine yönelik "küresel yönetim" (*global governance*) olarak adlandırılan yaklaşımın hayata geçirilmesi fikri ortaya koyulmuştur². Bu çerçevede

¹ Rosenau, J. N. (1992). Governance, Order, and Change in World Politics. J. N. Rosenau ve E-O. Czempiel (der.), *Governance without Government: Order and Change in World Politics* içinde (ss. 1-29). Cambridge, Cambridge University Press.

² Commission on Global Governance (1995). *Our Global Neighbourhood. The Report of the Commission on Global Governance*. Oxford: Oxford University Press.

genel hatlarıyla uluslararası sorunların ele alınmasında uluslararası aktörleri kapsayıcı, üzerinde mutabakata varılmış normlar ve kuralların temel alındığı ve işlevsel kurumsal yapıların kullanıldığı bir yaklaşımın hayata geçirilmesiyle tüm küreye barış, refah, istikrar ve güvenlik sağlayacak adil, uzun vadeli ve kalıcı bir düzenin tesis edilmesinde “küresel yönetim” yaklaşımının önemli rol oynayabileceği fikri gündeme gelmiştir.³ Küresel yönetimin bu anlayış çerçevesinde küreselleşmenin etkilediği uluslararası ortamdaki farklı konu alanlarındaki sorun ve krizlere çoktarafli işbirliği yaklaşımıyla uluslararası kurumların sunduğu imkanları da kullanarak çözüm geliştirilmesine fırsat yaratması düşünülmüştür. Bu çerçevede küresel yönetimin ayrıca küresel kamu yararının sağlanması yönünü de içeren, devletler arası ikili, gayri resmî çoktarafli ya da antlaşma temelli özellik ihtiva eden ilişkilerin karışımı olan ve giderek devlet dışı aktörlerin çıkar ve etkinliklerinden etkilenen bir ağ yönetimi olarak kapsam ve işleve sahip olduğu da ortaya konulmaktadır.⁴

Küresel yönetim yaklaşımı ile ilgili olarak genel kapsamlı bir çerçeve çizilebilir olmasına rağmen üzerinde uzlaşa sağlanmış tek bir tanımı bulunmamaktadır. Bu anlamda küresel yönetimin genel olarak neleri kapsadığından bahsedilmesine rağmen hem konu üzerine akademik çalışmalar yapanlar hem de küresel yönetim pratiği ile ilgilenenler için muğlaklık içerdiğinden söz edilebilir. Uluslararası İlişkiler disiplininin önde gelen bilim insanlarından James N. Rosenau bu kavramı 1990’ların başlarında akademik yazın içerisinde

tartışmaya açarken, uluslararası ilişkiler bağlamında yönetim kavramının hükümet etmekle (devlet yönetimi/*governance*) eş anlamlı olmadığını aslen daha kapsayıcı ve geniş bir anlam içerdiğini belirtip, yönetimin “hükümet etmekle ortak olarak amaca yönelik davranışlar, hedefe yönelik eylemler ve yönetme amaçlı sistemler gibi özelliklere sahip olsa da, ondan farklı olarak bunların uygulanmasına riayet edilmesini ve karşı koyulmamasını sağlanmasını denetleyecek zorlayıcı bir güce sahip olmadığının” altını çizmekte ve durumu “hükümet olmadan yönetim” (*governance without government*) olarak tarif etmiştir.⁵ Bu bağlamda uluslararası alanı kapsayan bir otorite ve meşruiyete sahip, devlet ve devlet dışı aktörlerin üzerinde konumlanmış dünya hükümeti gibi bir yapı bulunmadığı ve devletler başta olmak üzere uluslararası alanda var olan aktörler egemenlik ve özerkliklerini mümkün olduğunca korumak istedikleri için hükümet olmadan yönetimin, modern anlamda küresel yönetimin olarak tanımlandığında kavramsal ve fikirsel olarak kabul görebilir hale geldiğinden söz edilebilir. Uluslararası kurumlar ve işbirliği üzerine çalışan Thomas G. Weiss küresel yönetimi, kapsamını “‘yönetimin’ hem resmî hem de gayri resmî değerleri, normları, uygulamaları ve kurumları içermesi” olarak çizerken, “‘dünya hükümetinin’ var olmadığı bir ortamda uluslararası sistemin hükümetlerin sunduklarına benzer hizmetleri

³ Açar, D. A. (2020). “Küresel Yönetişim Çerçevesinde Küresel Sağlık Riskleri ve 2020 Pandemi Krizi”. Elif Uzgören ve Dilaver Arıkan Açar (der.) *Küreselleşmenin Krizi Pandemi ve Uluslararası Siyaset*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ss.19-20.

⁴ Report of the Commission on Global Security, Justice and Governance (2015). *Confronting the Crisis of Global Governance*. The Hague Institute for Global Justice and the Stimson Center, the Hague and Washington D.C. ss. 8-9.

⁵ Rosenau, s. 4.

sağlama kapasitesi olarak düşünmek” gerektiğini belirtmiştir.⁶

Küresel yönetişimin kavramsal tartışmalardan kamuoyu gündemine sunulan uygulama pratiğine yöneltilmesi 1992 yılında İsveç Başbakanlarından Ingvar Carlsson ve Milletler Topluluğu Genel Sekreterliği yapmış Guyanalı siyasetçi Shridath Ramphal ortak başkanlığını yaptıkları Küresel Yönetişim Komisyonu’nun kurulması ve çalışmaları ardından 1995’de Küresel Mahallemiz (*Our Global Neighbourhood*) başlıklı raporu yayınlaması ile gerçekleşmiştir.⁷ Bu rapor çerçevesinde yönetişim kavramı, “bireylerin ve kamusal ve özel kurumların, ortak ilişkilerini yönettikleri birçok yolun toplamını” kapsayan, “birbiriyle çatışan ve farklılaşan çıkarların bağdaşma ve işbirliği içeren eylemlerin yapılabildiği devam eden bir süreç olduğunu” ve “uygun hareket edilmesini sağlamakla yetkili kılınmış resmî kurumlar ve rejimleri, ve aynı zamanda insanların ve kurumların kendi çıkarlarına olduklarını ya kabul etmiş ya da öyle olduğunu algıladıkları gayri resmî düzenlemeleri [de] kapsadığı” şekilde tanımlanmıştır. Bu noktadan hareketle Soğuk Savaş döneminde var olan uluslararası sistemin küresel işbirliğini sınırlayan kısıtlarının bu dönem sonrasında ortadan kalkmasıyla küresel yönetişim yaklaşımının hayata geçirilebilmesi için göreceli uygun bir ortamın oluştuğu, gerek kurumsal gerekse de kişisel boyutta uluslararası alanda beraber çalışma ve dayanışma ile hareket etme fikrinin daha kolay kabul görür hale geldiği görülmüştür. Devletlerin önemsedikleri egemenliklerinden vazgeçmeden ya da kendi kontrollerinde sınırlı tavizlerle yoluyla giriştikleri

işbirliklerinin özellikle küresel etkileri olan sorunların çözülmesinde faydalarına olabileceğini, aslen üzerinde oydaşılan normlara ve kurallara uyulan bir uluslararası düzenin güven ve istikrarı sağlanmasını kolaylaştırabileceğin ve yeni rejimler oluşturulabileceğini de gündeme gelmiştir. Uluslararası ilişkilerde çoktarafılık eğilimlerinin artmasıyla uluslararası kurumların etkinlikleri görece artmış, müdahil oldukları konu alanları genişlemiş ve işbirliği boyutları derinleşme eğilimine girmiştir.

Soğuk Savaş sonrası ivme kazanan küreselleşme uluslararası alandaki aktörlere hem fırsatlar sağlamış hem de karşılaştıkları sorunları daha karmaşıklaştıran bir etken olmuştur. Bu dönemde uluslararası alanda devlet dışı aktörlerin sayısı olarak artış gösterdiği ve nitelik olarak çeşitlendikleri gözlemlenmiş, ulusaşırı karaktere sahip uluslararası hükümetlerarası örgütler, uluslararası sivil toplum örgütleri, çokuluslu şirketler ve bireylerin uluslararası alandaki süreçlere olan etkileri daha belirgin hale gelmiştir. Özellikle hükümetdışı aktörler küresel sorunlara yönelik yaptıkları etkinlikler, gündem yaratma ve kamuoyu oluşturmaları yoluyla küresel yönetişimin de parçası haline gelmişlerdir. Bu aktörlerin zaman içerisinde küresel sorunların tartışıldığı platformlarda devletlerin yanında süreçlerin temel paydaşlarından birisi haline geldikleri ve önemli katkılarda bulundukları giderek daha fazla müşahade edilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede çeşitlenen uluslararası aktörlerin küresel yönetişim kapsamında ele alınan sorunların danışma, görüşme ve müzakere süreçlerinin dahil olmalarıyla bu süreçlerin daha katılımcı, kapsayıcı ve temsiliyeti daha

⁶ Weiss, T. G. (2011). Introduction. T. G. Weiss (der.), *Thinking about Global Governance: Why People and Ideas Matter* içinde, Routledge, s. 9.

⁷ Commission on Global Governance (1995).

demokratik hale getiren bir forma geldiği görülmeye başlanmıştır. Küresel yönetim süreçlerine daha fazla devlet dışı aktörün dahil olması, “uluslararası sorunların ele alınmasında inisiyatif alma, gündemi ve müzakere çerçevesini belirleme hususlarında uzun zamandır tekel konumuna sahip olan aktör olan egemen devletlerin bu statülerine meydan okuyan bir gelişme olmuştur”.⁸ Küresel sorunlara dair gündemin önemli başlıkları olan iklim değişikliğinin durdurulması ve çevrenin korunması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, kitle imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve yasaklanması gibi konularda özellikle uluslararası hükümetlerarası örgütlerinin sağladığı platformlarda uluslararası sivil toplum örgütlerinin, bu örgütlerin oluşturduğu ağların, baskı guruplarının ve bazı durumlarda da bireylerin müzakere edilen konularda inisiyatif alarak önemli etkiler yaratabildikleri görülmüştür. Bu aktörlerin etkileri genellikle ana gündemi oluşturma ve müzakerelerde nihai sözü söyleyen rolünü oynamak hususlarında devletler karşısında imkanları sınırlı olsa da süreçlerdeki varlıkları ile küresel yönetim uygulamaları bağlamında çok taraflı müzakere süreçlerinin yönlendirilmesi, mutabakat oluşturulması ve nihai çıktılarının meşruiyet kazanmasına önemli katkıları olduğu söylenebilir.

Küresel Yönetişim Çatısı Olarak Birleşmiş Milletler Örgütü

İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası düzenin en önemli hükümetlerarası örgütü olan Birleşmiş Milletlerin küresel yönetişimin yaygınlaşması ve etki göstermesinde tarihsel olarak en önemli rolü oynadığı

söylenebilir. Birleşmiş Milletlerin kuruluşundan günümüze geçen 75 yılda küresel sorunların tespit edilmesi, sorunlarla mücadele edilmesi ve önlenmesi amacıyla kendisi ve bünyesinde bulunan ihtisas kuruluşları ve programları ile faaliyet göstermektedir. Birleşmiş Milletler temelde kurumsal varlığını hükümetlere borçlu olduğu ve tüzel çerçevesinin de kurucu devletlerin ortaya koyduğu ve imzaladığı Birleşmiş Milletler Şartı'yla belirlendiği için devletlerin çizdiği çerçeve içerisinde hareket edebilen bir uluslararası örgüttür. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler devletlerin ön plana koydukları egemenliklerine saygı gösterildiği ve içişlerine karışılmadığı ve toprak bütünlükleri korunduğu ölçüde işlev kazanabilen bir örgüt olmuştur. Birleşmiş Milletler bu bağlamda Soğuk Savaş şartlarından ve iki kutuplu dünya siyasetinin yarattığı rekabetten de en olumsuz etkilenen uluslararası kurumlardan birisi olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde bu kısıttan kurtulsa da yeni dönemde yeni ortaya çıkan ya da akut hale gelen küresel sorunlarla mücadele edilmesi ve küresel yönetişimin hayata geçirilmesi konularında sıklıkla eleştirilen bir örgüt olmuştur. Bu minvalde Birleşmiş Milletler etkin ve şeffaf olmamak yanında hantal, müsrif ve reaktif olmakla eleştirilmiş, kapsayıcılık, eşitliğe dair ve işleyişine yönelik sorunları dile getirilmiş olmasının yanında yolsuzluk ve istismar suçlamaları içeren skandallar örgütün saygınlığının, güvenilirliğinin ve işlevinin uluslararası kamuoyu nezdinde sorgulanmasına yol açmıştır. Bu olumsuzluklara rağmen Birleşmiş Milletler yapısı, işleyişi, öncelikleri ve hareketlerinin güncellenmesi için çeşitli reform süreçlerinden geçmekte ve var olan küresel sorunlarla gereğince

⁸ Açar, s. 26.

mücadele edebilecek bir seviyeye getirilmeye çalışılmaktadır. Birleşmiş Milletler varlığı ile halihazırda küresel yönetişimin hayata geçirilmesi için en önemli kapasite, altyapıyı, ağ ve insan kaynağına sahip uluslararası yapı olduğu açıktır.

Birleşmiş Milletler uluslararası barış, istikrar ve refahın sağlanması için çalışan en önemli hükümetler arası örgüt olmasının yanında öne çıkan bu yönüyle uluslararası alanda çoktarafılığın vücut bulduğu en önde gelen kurumsal yapı olarak kabul edilebilir. Birleşmiş Milletler küresel boyutta silahlı çatışmaların önlenmesi, kontrol altına alınması ve sonlandırılması için çoktarafı siyasi mekanizmaları etkinleştirerek ve sahada barış hareketleri çerçevesinde üye ülkelerin sağladığı silahlı güçlerin konuşlandırılması süreçlerini yöneterek aktif olarak çalışmaktadır. Birleşmiş Milletler insanlığın karşılaştığı ekonomik, toplumsal ve insan haklarına dair sorunlara küresel yönetim çerçevesinde çözümler geliştirilmesi için de üyelerinin yönlendirmesi ve bünyesindeki ihtisas kuruluşları vasıtasıyla kısa, orta ve uzun vadeli kalıcı çözümler geliştirilmesi ve ihtiyacı olan ülkelerle bunların paylaşılması yönünde de yoğun emek sarf etmektedir. Bu bağlamda küresel yönetim çerçevesinde Birleşmiş Milletler bünyesinde 2000 yılıyla başlayan yeni binyıl vesilesiyle tasarlanıp sekiz başlıkta üye ülkelerin uygulamasına sunulan Binyıl Kalkınma Hedefleri (*Millennium Development Goals*, 2000), özellikle kalkınmakta olan ülkelerin beslenme, sağlık, eğitim, çevre, eşitlik gibi insanların temel ihtiyaç alanlarında gelişmişlik düzeyi en alt seviyedeki bulunan ülkelerin gelişme göstermesini ve kalkınmasını sağlamak amacıyla gönüllülük esasıyla takip edilebilecek hedefler ortaya koyulmuştur. Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için verilen on beş yıllık süre boyunca gerekli teknik,

uzmanlık, altyapı ve maddi kaynak alanlarında üye ülkelere destek sağlanması ve bu amaçlara yönelik farkındalık oluşturulması amacıyla kurumsal çalışmalar yürütmüştür. Binyıl Kalkınma Hedefleri çerçevesinde üye ülkeler tarafından her bir hedefte yönelik çalışmalar yapılması ve ilerleme sağlanması bağlamında farklı sonuçlar elde edilmiştir. Hedeflere yönelik çalışmalar yapılırken farklı uluslararası aktörler sürece dahil olmuş ve bu alanlarda ortak çalışmalar yürütülmüştür. Bu süreç devam ederken daha geniş çaplı, kapsamlı ve ayrımsız göstermeden en az gelişmişinden en gelişmişe kadar tüm ülkelerin uygulayacağı nitelikte yeni hedefler ortaya koyulması için çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışma geçmişten alınan dersler ve küresel yönetim alanında yaşanan gelişmeler çerçevesinde Birleşmiş Milletlerin kurumsal önderliğinde küresel çaptaki sorunlara işbirliği ve ortak amaçlar geliştirerek çözüm sağlanması amacıyla yürütülen içerik, kapsayıcılık ve beklenen etkileri itibarıyla en kapsamlı süreç olarak tanımlanabilir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (*Sustainable Development Goals*, SDGs) olarak tanımlanan ve yine 2015 sonrasında itibaren on beş yıllık bir sürede hayata geçirilmesi için çalışılması planlanan amaçların belirlenmesi, uygulanmasına yönelik hedeflerin kurgulanması ve sonuçlarının değerlendirilmesine yönelik göstergelerin ortaya koyulmasına yönelik yoğun bir süreç yaşanmıştır. Toplamda on yedi amaç Birleşmiş Milletler üyesi ülkeler, Birleşmiş Milletler ihtisas kuruluş ve programları, uluslararası sivil toplum örgütleri ve bireylerin dahil oldukları çok yoğun ve detaylı bir müzakere süreci sonunda ulaşılan mutabakatın sonucu olarak oluşturulmuştur. Bu sürecin kapsayıcı olarak yürütülmesi farklı aktörlerin küresel yönetim süreçlerine dahil olmaları ve etkinlik göstermelerine yol

açmıştır. Sürecin sonucunda Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 25 Eylül 2015 tarihinde kabul ettiği 70/1 sayılı ve “Dünyamızı Dönüştürmek: 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi” başlıklı kararıyla Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Birleşmiş Milletler üye ülkeleri için birer referans noktası amaç olmasının yanında tüm uluslararası ve yerel paydaşların ortak amaçlar için birlikte çalışmalarını da hedeflemektedir.⁹ On yedi amacın sonuncusu bu duruma yönelik olarak “Amaçlar için Ortaklıklar” olarak belirlenmiş ve temelde daha özgül özellikteki diğer amaçların gerçekleştirilmesi ve Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin hayata geçirilebilmesi için küresel boyutta ortaklıklar kurulmasının tamamlayıcı bir unsur olarak ortaya koyulması hedeflenmiştir. Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi tüm ülkelere kendilerini geliştirebilecekleri ve daha iyi olabilecekleri alanlar açmıştır. Aynı zamanda ülkelere insanların daha iyi, eşit, temel ihtiyaçların karşılandığı, temel haklarını kullanabildikleri, müreffeh bir yaşam ve yaşanabilir bir gezegene sahip oldukları bir dünya için evrensel sorunların çözümünü yolunda işbirliği yapmaları gerektiğini de hatırlatmaktadır. Bu yönleri yanında Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin gerek hazırlık ve müzakere süreçleri gerekse de uluslararası aktörlerin katılımı ve amaçların çözüm getirmeyi hedeflediği sorunların boyutları itibarıyla en kapsamlı küresel yönetim süreci olduğu söylenebilir. 2030 yılında amaçlara ulaşılması yönünde nasıl bir ilerleme yaşandığı bu noktadan öngörülemez de, somut amaç ve

hedeflerin ortaya koyulması, ölçülebilirlik sağlanması yanında küresel sorunlara ve küresel yönetim yaklaşımının bu sorunlarla mücadelede kullanımına dair farkındalık yaratılması şimdiden önemli kazanımlar olarak kaydedilebilir.

Birleşmiş Milletler çatısı altında oluşturulan Binyıl Kalkınma Hedeflerin ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına yönelik çalışmaların içerisinde bulunan hedef ve amaçların küresel sorunlara dair ne kadar önemli hususları kapsadığı güncel olarak küresel boyutta yaşanan COVID-19 salgını nedeniyle bir kez daha gündeme gelmiştir. 2000 yılında uluslararası gündeme sunulan Binyıl Kalkınma Hedeflerinden bir tanesi “HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi” olarak belirlenmişken, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları içerisinde “Sağlık ve Kaliteli Yaşam” (SDG3) amacı koyularak toplum sağlığının ve salgın hastalıkların küresel anlamda önem gösterilmesi gereken öncelikli alanlar olarak tespit edildiği görülmektedir. Bu manada Birleşmiş Milletler üyeleri ve paydaşlarının toplum sağlığı ve buna ilintili salgın hastalıklarla mücadele edilmesi hususlarını öncelikli hedefler belirleyip gündemlerine almaları yönünde önemli bir adım atıldığı ve bunun küresel yönetim mantığı içerisinde şekillendirildiği de söylenebilir. Bu amaçları gerçekleştirmek yönünde uygulamalar yapmak isteyen ülkelere ve uygulanmasına katkı vermek sağlamayı amaçlayan uluslararası ve yerel sivil toplum örgütlerine

⁹ BM Genel Kurulu 25 Eylül 2015 tarihli A/RES/70/1 sayılı ve “Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development” başlıklı kararı uyarınca ortaya konulan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları başlığı altında 17 Amaç (Goal), her bir amacın ulaşılması süreçlerine yön verecek toplam 169 Hedef (Target) ve bu hedeflerin sonuçlarının ölçülmesi ve değerlendirilmesine kullanılacak toplam 231 Gösterge (Indicator) belirlenmiştir. Bu hedefler en kısa halleriyle; Yoksulluğa Son,

Açlığa Son, Sağlık ve Kaliteli Yaşam, Nitelikli Eğitim, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Temiz Su ve Sanitasyon, Erişilebilir ve Temiz Enerji, İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme, Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı, Eşitsizliklerin Azaltılması, Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar, Sorumlu Üretim ve Tüketim, İklim Eylemi, Karasal Yaşam, Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar ve Amaçlar için Ortaklıklar olarak tanımlanmıştır.

Birleşmiş Milletlerin başta Dünya Sağlık Örgütü (WHO) başta olmak üzere Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ihtisas kuruluşları destek vermektedir.¹⁰ Toplum sağlığının uzun vadeli yönlerin geliştirilmesi yönünde çalışmalar yürütülmesi yanında acil durum içeren salgın hastalık yayılması gibi durumlara karşı hazırlık yapılması, ortaya çıkan salgınlara müdahale edilip yayılmasının önlenmesi, hastalananların tedavi edilmesi ve koruyucu uygulamaların geliştirilmesi uzun zamandır öncelik olarak belirlenmiş ve uluslararası hedefler arasında yer verilmiştir. Bu hususlar ve küresel sağlık risklerinin öncelikli olarak tanımlanması ve bu yönde çalışmalar yapılması hedeflenmiş olmasına rağmen asıl belirleyici husus bu önceliklerin ne kadar dikkate alındığı ve küresel yönetim çerçevesinde uluslararası aktörlerin gündemlerine nasıl yer aldıkları hususudur.

Küresel Salgın Hastalıklar ve Sağlık Acil Durumları ile Mücadelede Uluslararası İşbirliği

Yeni binyılla birlikte küreselleşmenin çapı ve etkileri giderek artmaya başlamış, ülkeleri ve geniş insan kitlelerini giderek daha fazla etkilemeye başlamıştır. İçinde bulunulan zamanda küreselleşmenin etkisiyle sınırötesi seyahat, ticaret, nakliye ve diğer temas ve etkileşimlerin boyutlarının büyük ölçülerde genişlemesi ve fiziksel olarak sınırlandırılma imkanının azalması, sınır aşan etkiye sahip sorunların da devletler tarafından tecrit

edilip olumsuz etkilerinin kısıtlanıp kontrol altına alınabilmesini daha da güç hale getirmiştir. Bu bağlamda devletler kendilerini giderek daha büyük oranda kontrolleri altına alamadıkları sınır aşan sorunlarla karşılaşırken bulmaya başlamışlardır. Bu minvalde yoksulluk, kıtlık, açlık ve susuzluk, çevre sorunları, iklim değişikliği, düzensiz göç, terörizm, silahlı çatışmalar, ekonomik krizler, kitle imha silahlarının yayılması, insan hakları ihlalleri, ayrımcılık, doğal afetler ve nihayetinde yerel salgın hastalıklar ve pandemiler gibi kendi başlarına veya birbirleriyle ilintilenerek oluşturdukları risklerin etkilerinin küresel boyuta çok daha geniş çaplı, hızlı ve derin tesire sahip olacak şekilde evrildiği gözlemlenmektedir. Küresel istikrarsızlığa yol açabilecek riskleri oluşturan potansiyel sınır aşan tehditlerin kontrol altına alınması ve etkilerinin sınırlandırılabilmesi için küresel yönetimin etkin kılındığı ortaklıklar, işbirliği alanları ve ağları oluşturulması yanında uluslararası aktörlerin var olan uluslararası işbirliği mekanizmalarını ve özellikle de uluslararası örgütleri daha etkin kullanmaları anlamlı bir tercih olacağı düşünülebilir.

2020 yılı başında ortaya çıkan virütik bir hastalığın kısa zamanda yerel bir epidemiden küresel boyutta bir pandemiye evrilmesi sonucunda tüm dünyayı saran ve derinden etkileyen boyutta bir krizin ortaya çıkması pek çokları için şoke edici ve beklenmedik bir gelişme olmuştur. Bu kriz karşısında yerel ve küresel boyutta atılan adımlar, aslen bu 'beklenen beklenmedik' durum karşısında hemen tüm aktörlerin aciz kaldıkları ve krize gereken tepkiyi veremedikleri için vukuu bulan bu küresel sorunun sağlık boyutunun çok ötesinde insanların

¹⁰ Bu çerçevede Dünya Sağlık Örgütü önderliğinde Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının üçüncüsü olan "Sağlık ve Kaliteli Yaşam" amacının ve diğer sağlıkla ilişkili amaçların hayata geçirilmesinde rehberlik etmesi amacıyla diğer Birleşmiş Milletler

kuruluşları ve sivil toplum ortaklığına bir hareket planı ortaya koyulmuştur. *Towards a Global Action Plan for Healthy Lives and Well-being for All*, World Health Organization, (2008).

günlük yaşamları, toplumsal hayatı ve uluslararası ilişkilerini dalga dalga etkileyen bir etkene dönüşmesi önlenememiştir. Oysa yakın zamanda yaşanan salgınların tüm uluslararası ve yerel aktörleri kendilerine küresel salgın durumlarına hazırlamaları yönünde uyarı addedilmesi gerekirken, toplum sağlığının bu boyutu uluslararası hedefler içerisinde kendisine sabit bir yer edinmişken neden COVID-19 salgının milyonlarca insanın hayatına mal olduğu, ekonomik, toplumsal ve siyasi krizlere yol açtığı sorularının cevabının liderlik eksikliği ve yerel karar alma süreçlerindeki sorunlar yanında küresel yönetime dair var olan sorunlarda bulunabileceği ön görülebilir.

Küresel yönetim ve özelde de küresel sağlık alanında yönetişimin öncelikle hala devletlerin kendilerine belirledikleri temel bir alan olduğunu tanımak ve anlamak gerekmektedir. Devletler küresel sorunlara dair karar alma süreçlerini yürütürken öncelikli olarak kendi egemenliklerini göz önüne alarak hareket etmektedirler. Bu çerçevede kendi sınırları içerisinde gelişen sağlık sorunlarıyla ilgilenen devletlerin bunu öncelikle kendi kaynakları ve kapasiteleriyle yapmaya çalıştıklarını ve ortaya çıkan sağlık krizleriyle de kendi imkanlarını kullanarak müdahalede bulunmayı tercih ettikleri gözlemlenmektedir. Bu durumun devletlerin kendi sınırları dahilinde ve egemenlik alanlarında gördükleri konularda benmerkezci hareket etme pratikleri yanında uluslararası alanda itibar kaybetme ve zayıf görünme hassasiyetlerinin de rol oynadıkları söylenebilir. Devletlerin bu yaklaşımları yerel boyuttaki epidemilerde en kötüsünden kendi vatandaşlarına zarar verme etkisine sahipken, sınır aşan sağlık riskleri söz konusu olduğunda

epidemiler ve pandemiye dönüştüğünde ve etkilediği insan kitlelerinin bulunduğu ülkeler artmaya başladığın zamanlarda durumun kısa sürede kontrolden çıkma eğilimi gösterdiği gözlemlenmektedir. Durum farkındalığı, eşgüdüm ve şeffaflığın elzem olduğu sağlık acil durumlarında küçük bir ateşin yayılıp yangına dönüşmeden kontrol alınması gerektiğine benzer şekilde salgınların ön safhalarında izolasyon sağlamak, önleyici tedbirler almak ve yayılmasını önlemek amacıyla hareket etmek önem arz etmektedir. “Eş zamanlı olarak dünyanın farklı ülkelerinde ya da coğrafi bir bölgeyi paylaşan ülkelerde yaşanan pandemilerle devletlerin tek başlarına mücadele etmeleri ve farklı ülkelerin kendilerine has ve eşgüdüm içermeyen çözümleri uygulamaya koymaları bu tip sağlık sorunlarının etkin bir şekilde kontrol altına alınıp sonlandırılmasını zorlaştırmaktadır”¹¹.

Küresel boyuttaki sağlık sorunları, acil durumlar ve salgınlara mücadele ederken küresel yönetişimin devlet dışı farklı aktörlerinin de bu süreçlerin önemli parçaları olabildikleri görülmektedir. Devletlerin kapasitelerinin yetmediği, atıl kaldığı ya da hiç bulunmadığı şartlarda veya içinde bulunulan durumun özel şartlarının gerektirdiği uzmanlıklar çerçevesinde iş bölümünü zorunluluk olarak ortaya çıktığı durumlarda sivil toplum örgütleri, özel sektör şirketleri, bilimsel araştırma merkezleri ve etki sahibi bireylerin dahil olmasıyla küresel etkiye sahip sağlık sorunlarıyla mücadelede mesafe kat edilmesi ve başarı kazanılması daha mümkün hale gelebilmektedir. Özellikle sağlık acil durumlarıyla karşılaşıldığı zamanlarda bu durumlara hızlı mukabele edilmesi, sağlık sorunlarının nedenlerinin tespit edilmesi, soruna müdahale edilmesi ve yayılmasının önlenmesi,

¹¹ Açar, s. 32.

tedavi yöntemleri, uygun ilaçlar ve uzun vadede koruyucu aşı gibi uygulamaların geliştirilmesi amacıyla devlet dışı aktörlerin katkıları önem kazanmaktadır. Devletlerin sağlık alanındaki kapasite ve imkanlarının sınırlı olduğu özellikle Küresel Güney’de yoğunlaşan kalkınmakta olan ülkelerde sağlık alanındaki uzmanlık ve teçhizat eksikliklerin uluslararası işbirliği çerçevesinde devlet dışı uluslararası örgütler tarafından karşılanması uzun yıllardır var olan bir durumdur. Bu açıdan bakıldığında sağlık küreselleşmenin olumlu etkilerinin yansıdığı bir konu alanı olarak kabul edilebilir.

Sağlık alanı devlet dışı aktörlerin çoğunlukla ev sahibi ülke hükümetleriyle işbirliği içerisinde sağlık hizmetlerinin hiç bulunmadığı, eksik ya da yetersiz olduğu bölgeler ve yerlerdeki ihtiyaç sahiplerine bu hizmetlerin ulaştırılmasında önemli sorumluluk aldıkları görülmektedir. Özellikle halk sağlığı hizmetlerinin küresel ölçüde yaygınlaşmasında ve sağlık hizmetlerinin götürülemediği çatışma ve afet bölgesi gibi sahra ortamlarında çalışmakla uzmanlaşan Sınır Tanımayan Doktorlar (Médecins sans Frontières, MSF) gibi acil tıbbi ve insani yardım sağlayan uluslararası kâr amacı gütmeyen kuruluş, sivil toplum örgütü, topluluk, dernek gibi kurumlar da küresel yönetişimin sağlık ayağında etkinliklerini bu dönemde arttırmışlardır¹². Nitekim MSF uluslararası alandaki tıbbi etkinliklerinin yanında insani yardım alanındaki çalışmalarından dolayı 1999 yılında Nobel Barış Ödülü’ne layık görülmüştür. Bu açılarından bakıldığında günümüzde sağlık alanındaki devlet dışı aktörlerin etkinliklerini arttırdıkları, süreçleri etkileme kapasitelerinin ve uluslararası profillerinin de bu duruma paralel olarak yükseldiği de görülmektedir. Bu çerçevede

günümüzde hala farklı coğrafyalarda önemli bir halk sağlığı sorunu olarak milyonlarca insana bulaşan ve kitlesel ölümlere sebebiyet vermeye devam eden sıtma endemisiyle mücadele pek çok devlet dışı uluslararası aktörün katkılarıyla küresel ölçekte sürdürülmektedir. Bu uzun soluklu soruna çözüm geliştirmek için pek çok bilimsel araştırma yapılmakta, tedavi ve aşı geliştirme çalışmaları sürdürülmekte, Dünya Sağlık Örgütü başta olmak üzere pek çok uluslararası örgüt hastalığın yayılmasını önlemek için koruyucu önlemleri uygulamaya koymak ve hastaları tedavi etmek amacıyla sahada işbirliği içinde çalışmaktadırlar.

Küresel sağlık sorunları çok çeşitli ve farklı yaygınlıkta olmalarına rağmen, salgın hastalıklar insanlık için acil durum yaratmaları ve ölümcüllükleri yanında sağlık alanı dışındaki çok boyutlu etkileri nedeniyle küresel sağlık bağlamında üstelerinden gelinmek için göreceli önceliğe sahip olarak algılanmaktadır. Patojenlerin yayılması önce yerel boyutta epidemiy/salgın hastalıklara dönüşüp sonrasında sınırlar ve bölgeler aşan seviyelere ulaşip küresel epidemiy/pandemiy boyutuna ulaşması hastalıkların yayılmasının önlenmesinin bireysel ve küresel sağlık için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Tarihsel olarak farklı dönemlerde insanlığı etkileyen pek çok salgın hastalık yaşanmıştır. Bugün hala Orta Çağda yaşanan kara veba ve 20. Yüzyıl başında yaşanan İspanyol gribi salgınlarının küresel etkilerinden söz edilmektedir. Aslen salgın hastalıklar ulusların gündeminden hemen hiç düşmemiş, HIV/AIDS, tüberküloz, kolera ve diğer hastalıklar küresel sağlık gündeminde varlıklarını korumuşlardır.

¹² Açar, s. 33.

Başlarında bulunduğumuz 21. Yüzyılda farklı zamanlarda Ağır Akut Solunum Yolu Yetersizliği Sendromu SARS (2002), H1N1 Avian İnfluenza/kuş gribi (2009), Orta Doğu Solunum Sendromu MERS-CoV koronavirüs (2012), H7N9 Avian İnfluenza/Kuş gribi (2013) ve çeşitli fasılalarla devam eden Ebola (2014, 2018) gibi önemli salgınlar dünyanın farklı yerlerinde etkili olmuştur. Bu salgın hastalıkların etkiledikleri ülkelerde ve bölgelerde ekonomik ve toplumsal alanlarda can kayıplarına sebep olması yanında refah ve istikrara yönelik önemli etkilerinin olduğu ve bu yönleriyle bir önemli bir güvenlik sorunu olarak algılanmaya başlamıştır. Bu anlamda yerel salgınların küresel pandemilere dönüşme olasılığı küresel boyuttaki etkilerinin sağlık sistemlerini zorlaması, ekonomik sistem üzerinde oluşturduğu baskı, sebep olduğu toplumsal sorunlar ve yol açtığı siyasi istikrarsızlıklarla yoluyla devletler ve uluslararası toplum için topyekûn bir güvenlik tehdidi oluşturma potansiyeline sahip olduğu yönünde değerlendirilmeye başlanmıştır. Küresel boyutta yayılım gösteren salgın hastalıkların ulusal ve uluslararası ekonomik gelişme ve kalkınmanın ekonomik faaliyetlerin azalması, ticaret hacminin daralması, küresel mali hareketlerin yavaşlaması ve hacminin küçülmesi yoluyla sekteye uğratmasının etkilerinin ulusal gelir ve refahı olumsuz etkilemesi yanında işsizlik ve yoksulluğa sebebiyet vermesiyle önemli bir istikrarsızlaştırıcı etken olduğu da değerlendirilmektedir.

Salgın hastalıkların yayılırken insan ve toplumsal ayırım göstermeme özelliği nedeniyle küresel boyutta farklı kalkınmışlık ve gelişmişlik seviyelerine sahip ülkelerin bu

durumlarından bağımsız olarak benzer boyutlarda etkilenebildikleri için bu yönüyle bu hastalıkların küresel boyutta tüm uluslararası ve yerel aktörler tarafından ortak bir tehdit kaynağı olarak algılanmaktadır. Salgın hastalıkların yayılmasını önlemek ve bu hastalıklarla mücadele edip, yok olmalarını sağlamak insanlık için ortak bir gaye olsa da ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, maddi ve insan kaynağı seviyelerindeki farklılıklar bu amacı gerçekleştirmeye yönelik adımların atılması ve sonuç alınmasında zorluklara sebep olmaktadır. Bu durum özellikle kısıtlı maddi imkanları, kırılgan sağlık sistemleri, eksik sağlık alt yapıları ve sınırlı sayıdaki yetişmiş sağlık çalışanına sahip kalkınmakta olan ülkelerin salgın hastalıklarla mücadelelerini zorlu hale getirmekte ve bu ülkeleri uluslararası desteğe muhtaç hale getirmektedir. Bu anlamda her gelişmişlik seviyesindeki ülkeler ve tüm uluslararası aktörler arasında salgın hastalık durumlarında işbirliği, eşgüdüm ve dayanışma önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda devlet aktörlerinin güncel küresel sağlık yönetişimi bağlamının salgınların idare edilmesi ve kontrol altında tutulması için üç temel stratejiyi, süveyans (tespit, izleme ve takip olarak tanımlanan), maddi ve mali destek sağlanması, ve kural yapımını takip etmeleri gerekliliği ortaya konmaktadır.¹³ Devletler ve diğer küresel sağlık aktörlerinin bu başlıklarda kapasite oluşturmaları, dayanışma göstermeleri, norm ve kurallar koyup bunlara riayet etmeleri küresel sağlık yönetişime katkı verecek gelişmeler olarak kabul edilebilir. Küresel boyutta halk sağlığına atfedilen önem uluslararası aktörler için öncelik

¹³ Zacher, M. W. ve Keefe, T. J. (2008). *The Politics of Global Health Governance: United by Contagion*. Palgrave Macmillan, ss. 130-134.

arz ettiği için bu alanda çoktaraflılık mantığı ile hareket etmek, uluslararası kurumsal yapıları aktif olarak kullanmak, nihayetinde de geliştirilen ortak yaklaşımları küresel yönetişimin bir parçası olarak hayata geçirmek tüm aktörlerin çıkarına makul bir yaklaşım olarak addedilebilir¹⁴.

Uluslararası alanda etkileri hissedilen salgın hastalıkların ve sağlık risklerinin küresel boyuttaki etkilerinin özellikle de 2000'li yıllarda yaşanan örneklerden yola çıkarak uluslararası alanda işbirliğinin güçlendirilmesi ve gelecek salgınlar için daha hazırlıklı olunması amacıyla yeni küresel katılımlı işbirliği platformları kurulmaya ve var olan uluslararası örgütlerin kurumsal yapılarında bu amaca yönelik düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır. Küresel Sağlık Güvenliği Gündemi¹⁵ (*Global Health Security Agenda*) gibi hükümetleri, uluslararası kuruluşlar ve diğer aktörleri gelecekteki salgın hastalıklar ve pandemilerle mücadelede hazır olmak üzere salgın hastalıkların önlenmesi, tespit ve mukabele edilmesi için ülkelerin ve küresel kapasitelerin artırılması, yerel liderliklerin küresel sağlık güvenliğine öncelik vermesi ve bu yönde harekete geçmesini sağlamak, ve çok taraflı ve çok sektörlü yaklaşımları hayata geçirmek gibi öncelikleri ortaya koyan platformlar geliştirilmiş ve uluslararası katılım sağlanmıştır. Benzer şekilde Dünya Sağlık Örgütü kendi kurumsal dönüşüm çalışmaları çerçevesinde¹⁶ ve 2019-

2023 yıllarını kapsayan ve 71. Dünya Sağlık Asamblesinde 25 Mayıs 2018 tarihinde kabul edilen 13. Genel Çalışma Programı'nda (GPW13) sağlık alanında ortaya koyduğu stratejik öncelikleri ve hedeflerini üç başlıkta toplamıştır. Bu öncelikler kapsayıcı sağlık hizmetlerinin erişilebilir olması, sağlık acil durumlarına öncelik verilmesi ve insanların korunması, ve toplumların daha sağlıklı olmasının desteklenmesi olarak belirlenmiş ve bu üç unsurun birbirleriyle ilintili olmalarının ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SDG3¹⁷ ve diğerleri) ile olan bağın altı çizilmiştir¹⁸.

Dünya Sağlık Örgütü sağlık acil durumlarına öncelik verilmesini stratejik önceliklerinden biri yaparken ulusal, bölgesel ve küresel yetkinlikleri insanları salgın hastalıklardan ve diğer sağlık acil durumlarından daha iyi korumak amacıyla güçlendirilmesini ve acil durumlardan etkilenen toplulukların hayat kurtarıcı sağlık hizmetlere daha hızlı ulaşımını sağlamayı hedeflemektedir. Bu çerçevede Dünya Sağlık Örgütü sağlık acil durumları ve dolayısıyla salgın hastalık durumlarında yönlendirme ve eşgüdüm mercii olarak uluslararası rolünün önemini ve gerekliliğini üye ülkeler ve diğer uluslararası paydaşları nezdinde pekiştirmeye çalışmıştır. Örgüt bünyesinde sağlık acil durumlarıyla ilgilenmek üzere DSÖ Sağlık Acil Durumları Programı (*Health Emergencies Programme*) tesis edilmiş¹⁹ ve Acil Durum Müdahale Çerçevesi (*Emergency Response Framework*) hazırlanmıştır²⁰. Bu

¹⁴ Açar, s. 36.

¹⁵ Küresel Sağlık Güvenliği Gündemi (Global Health Security Agenda), <https://ghsagenda.org>.

¹⁶ *Delivering on the 13th General Programme of Work and Health SDGs. WHO Transformation Plan & Architecture*, World Health Organization, 16 Şubat 2018. Dünya Sağlık Örgütü her üç stratejik önceliği kapsamında birer milyar insanın durumunu iyileştirmeyi öncelik olarak kendisine belirlemiştir.

¹⁷ Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Göstergelerinden 3.d.1 doğrudan Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nün (International Health

Regulations) kapasite ve sağlık acil durum hazırlığına atıf yapmaktadır.

¹⁸ *The Thirteenth General Programme of Work, 2019–2023*, World Health Organization, 2019.

¹⁹ *WHO's Work in Emergencies: Prepare, Prevent, Detect and Respond*, World Health Organization Health Emergencies Programme Annual Report 2018, World Health Organization, Geneva (2018).

²⁰ *Emergency Response Framework* (Second Edition), World Health Organization, Geneva (2017).

program acil durum yaşayan ülkelere destek olmak, bu durumlara hazırlanılmasını sağlamak ve yüksek riskli salgın durumların önlemek ve kontrol altına almak için gerekli strateji ve yetkinlikleri oluşturmak ve ortaya çıkan toplum sağlığını tehdit eden olayların incelenmek, iletişiminin yapmak ve gerekli eylem tavsiyelerinin vermek konularında hizmet vermektedir. Dünya Sağlık Örgütü influenzalar örneğinde olduğu gibi farklı ve küresel yayılma potansiyeline sahip salgın hastalıklarla mücadele için alınacak ecza kullanımı ve dışındaki önlemleri tecrübe edilen farklı süreçlerden ders çıkartarak tavsiyeler haline getirip önleyici bilgilendirme mahiyetinde paylaşmakta ve ayrıca üye ülkelerin pandemilere yönelik hazırlıklarını değerlendirmektedir²¹. İnsanlığı etkileyen epidemiler ve küresel pandemilerin önemine istinaden Dünya Sağlık Örgütü 2015 yılından beridir mücadelesinde öncelik verdiği epidemi ve pandemilere yol açan hastalıklara dair bir 'öncelikli hastalıklar şablonu ArGe (Araştırma ve Geliştirme)' (*R&D Blueprint*) yayınlamakta ve bu listede var olan ve gelecekte ortaya çıkması muhtemel (Bir patojenin yol açması beklenen bilinmedik bir uluslararası etkileri olacak bir epidemi olarak tanımlanan Hastalık X – *Disease X*) hastalıkların yayılmasının önlenmesi için uluslararası aktörleri araştırma ve geliştirme faaliyetlerine yönlendirmeye çalışmaktadır. ²² Bu yönlendirmeler sonucunda bu konuda çalışmalar yürütmek üzere uluslararası bir örgütlenmeye gidilmiş, devlet kurumları, uluslararası örgütler, sivil toplum

kuruluşları, vakıflar ve ilaç şirketlerinin biraraya gelmesiyle Epidemi Hazırlık Yenileşimler Koalisyonu (*Coalition for Epidemic Preparedness Innovations -CEPI*) 2017 yılında kurulmuştur. Bu koalisyonun ana amacı sağlık acil durumlarıyla mücadelede yeni bulaşıcı hastalıklarla karşılaşılmadan önce ve sonrasında koruyucu aşı geliştirilebilmesi için düzenli araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin sürdürülmesi ve gerekli altyapının oluşturulması ve üretilen aşılardan salgın zamanında insanlara ulaştırılması olarak tanımlanmıştır. ²³ Nitekim Dünya Sağlık Örgütü'nün COVID-19 ile mücadele edilmesini teknik eşgüdümü sağlamak ve kolaylaştırmak için başlattığı ve farklı uluslararası aktörleri biraraya getirdiği COVID-19'a Erişim Araçları (*Access to COVID-19 Tools - ACT*)²⁴ girişimi çerçevesinde CEPI diğer Birleşmiş Milletler kuruluşları ve uluslararası araştırma merkezleri, sivil toplum örgütleri ve ilaç şirketleriyle birlikte yapılan eşgüdümlü çalışmalarda yer almış ve bu yapının aşı ayağını, COVAX²⁵, sorumluluğunu üstlenmiştir.

Küresel COVID-19 Salgın Süreci ve Küresel Sağlık Alanında Yönetişim

COVID-19 korona virüsünün Dünya Sağlık Örgütü tarafından tanımlanması ardından hızlı gelişen süreçte kuruluş küresel yönetim refleksiyle kendi kurumsal yapısının elverdiği ölçüde var olan altyapısı ve kaynaklarını harekete geçirerek küresel sağlık acil

²¹ *Non-Pharmaceutical Public Health Measures for Mitigating the Risk and Impact of Epidemic and Pandemic Influenza*, World Health Organization, 2019. *Pandemic influenza preparedness in WHO Member States: Report of a Member States Survey*, World Health Organization, 2019.

²² Dünya Sağlık Örgütü, Şablon ArGe (R&D Blueprint), <https://www.who.int/teams/blueprint/>.

²³ Epidemi Hazırlık Yenileşimler Koalisyonu (Coalition for Epidemic Preparedness Innovations - CEPI). <https://cepi.net/about/whyweexist/>.

²⁴ Dünya Sağlık Örgütü, What is the ACT Accelerator, <https://www.who.int/initiatives/act-accelerator/about>.

²⁵ COVAX Explained, <https://www.gavi.org/vaccineswork/covax-explained>.

durumuna dönüşen pandeminin kontrol altına alınması ve üstesinden gelinmesi için gerekli çalışmaların küresel boyutta yapılabilmesine yönelik gerekli bilgilendirmelerin yapılması, adımların atılması ve eşgüdümün sağlanması için çalışmalarını başlatmıştır. Ancak bu süreç kolaylıkla başlayamamış ve sonrasında da olması gerektiği kadar hızlı ve etkin ilerleyememiştir. Bu noktada sorun küresel yönetişimin sağlık boyutu gerek salgın hastalıkların etkilerinin kontrol edilmesi gerekse de koruyucu sağlık önlemlerinin tüm dünyada etkin şekilde uygulamaya konulması sorumluluğu verilmiş Birleşmiş Milletler'in sağlık konusundaki ihtisas kuruluşu olan Dünya Sağlık Örgütü'nün uluslararası sistemin önde gelen iki aktörü , Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) tarafından çoktarafli uluslararası ilişkilerin işbirliği yönünün örneği olan bir platform olmaktan çıkartılıp rekabet alanı olarak kullanılmaya çalışıldığı gözlemlenmiştir.

Birleşmiş Milletler çatısı altındaki Dünya Sağlık Örgütü'nün 2020 yılı itibarıyla 194 üyesi bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü üyeleri uluslararası alanda örgütün uluslararası hıfzıssıhha düzenlemelerinin genişletilmiş ve "hastalıkların uluslararası yayılımını engellemek için tasarlanmış" tüzüklerine uyma sorumluluğunu kabul etmişlerdir. Bu çerçevede 2005 yılında kabul edilen ve 2007'de yürürlüğe giren Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nün (UST) (*International Health Regulations - IHR*) amacı "halk sağlığı riskleri ile orantılı ve bunlarla sınırlı olan ve uluslararası trafik ve ticaret ile gereksiz müdahaleden kaçınacak yollarla hastalıkların uluslararası bir şekilde

yayılmasına bir halk sağlığı yanıtı sunmak, bunu önlemek, koruma sağlamak ve kontrol etmek" olarak tanımlanmıştır²⁶. Bu kapsamda Tüzüğün "Bildirim" başlıklı 6. Maddesine göre tüm taraf devletler "karar aracı uyarınca kendi ülkesi içindeki uluslararası önemi haiz halk sağlığı acil durumuna yol açabilecek tüm olayları ve aynı zamanda bu olaylara yanıt olarak uygulanan herhangi bir sağlık önlemini, Ulusal UST Odak Noktası (National IHR Focal Point) aracılığıyla ve halk sağlığı bilgilerinin değerlendirildiği 24 saat içinde, mümkün olan en etkin haberleşme araçları ile Dünya Sağlık Örgütüne bildirecektir". Ulusal UST Odak Noktası aracılığıyla ve halk sağlığı bilgilerinin değerlendirildiği 24 saat içinde, mümkün olan en etkin haberleşme araçları ile Dünya Sağlık Örgütüne bildirecektir". Dünya Sağlık Örgütü ilgili UST aracılığı ile uluslararası etkileri olabilecek epidemi ve pandemilerin tespit edilmesi ve ivedilikle rapor edilmesi hususlarında taraf ülkelere sorumluluk yüklemiştir. Bu sorumluluğun yerine getirilmesi ülkelere bırakılmış, bu bilginin Dünya Sağlık Örgütüne ulaşması değerlendirilmesi ardından vakanın "uluslararası endişe yaratan bir halk sağlığı acil durumu" olarak ilan edilmesi Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü'nün sorumluluğuna bırakılmıştır. Birleşmiş Milletler sistemi altında sağlık konularında eşgüdümü sağlamakla yükümlü merci olan Dünya Sağlık Örgütü uluslararası salgınların halk sağlığını tehdit eden salgın hastalıkları pandemi olarak tanımlanması ve tüm ülkelerin uyarılarak tedbir alınmasına yönelik çalışmaların başlatılması görevlerini üstlenmektedir. Nitekim en son ve güncel örnekte Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus

²⁶ Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2008). *Uluslararası Sağlık Tüzüğü [International Health Regulations]* (2. baskı, Türkçe). WHO Press.

www.hssgm.gov.tr/content/documents/uluslararasi_antlasmalar/Uluslararasi%20Sağlık%20Tüzüğü.pdf

yapılan değerlendirmeler ardından sürmekte olan Yeni Koronavirüs salgını 11 Mart 2020 tarihinde yaptığı açıklamayla COVID-19 salgını pandemi ilan etmiştir²⁷.

Ortaya çıkan salgın hastalıkların Uluslararası Sağlık Tüzüğü'nde ortaya konmuş şekilde Dünya Sağlık Örgütü ile ivedilikle bildirilmesi küresel yayılımın engellenmesi için tedbirler alınması açısından önemlidir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Hubei Eyaletinde 2019 Aralık ayında ortaya çıkan ve daha sonra Yeni Koronavirüs COVID-19 olarak tanımlanan hastalığın öncelikle yerleşik prosedür çerçevesinde ÇHC hükümeti tarafından geç bir şekilde Dünya Sağlık Örgütüne bildirmesinden mütevellit hastalığa dair uyarıların geç yapılmaya başlandığı ve buna mukabil tedbirlerin de geç uygulamaya konulduğu tartışılmıştır. Bu çerçevede ÇHC hükümeti bildirimini Dünya Sağlık Örgütü konuyla ilgili olarak bilgi istemesi sonrasında yaptığı için eleştirilmiştir. Çin gerekli resmi bilgilendirmeyi ilk kez bilgi talep edilmesinden iki gün sonra 3 Ocak 2020 tarihinde yapmıştır. Bu çerçevede ÇHC'nin kapalı ve şeffaf olmayan yapısı ve iç siyasi mülahazalarını ön plana alması nedeniyle salgın hastalığın niteliği, yayılma parametre ve boyutları hakkında zamanında ve doğru bilgi edinilememesinin durumun kontrol altına alınamadan sınıraşan bir pandemiye dönüşmesine neden olduğu düşünülmektedir. Uluslararası halk sağlığı konularında devletlerin üstlerine düşen sorumlulukları farklı siyasi mülahazaları öncelikli addetmeleri ya da gerekli yetkinlik ve kapasitelere sahip olamamaları nedeniyle hakkıyla yerine getirmemesinin bedelinin ağır olduğu bu vesileyle yaşanan COVID-19

pandemisi ve insan kayıplarıyla görülmüştür.²⁸ COVID-19 pandemisi sürecinde küresel sağlık yönetişiminin merkezinde yer alan Dünya Sağlık Örgütü de süreci yönetiminde ortaya çıkan sorunlar nedeniyle salgının yayılmasından kısmen sorumlu tutulmuş ve ihmalkârlıkla itham edilmiştir²⁹. Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü Dr. Ghebreyesus salgın hastalığı kurumuyla ÇHC hükümetinin ilk resmi bilgiyi paylaşılmasından iki aydan fazla bir zaman sonra pandemi ilan etmiştir. Bu süreçteki belirsizlikler, tereddütlü yaklaşım ve uluslararası bilgilendirme kanallarının gereğince çalıştırılmamış olmasının salgının yayılmasının önlenmesinde önemli zaman kayıplarına yol açıldığı ve salgının erken safhada kontrol altına alınabilme imkanının kullanılamamasına sebep olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda tüm insanlığı etkileyen toplum sağlığı konularında ortaya çıkan salgın hastalıkların yayılması gibi acil sağlık durumlarında uluslararası alanda şeffaflık merkezli risk yönetimi yaklaşımının uygulanması, erken uyarı mekanizmalarının etkin şekilde çalıştırılması ve krizlerin ön safhalarından itibaren eşgüdüm ile hareket edilmesi etkin bir küresel yönetişimin gereği olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede küresel yönetişimin merkezinde yer alan Birleşmiş Milletler gibi hükümetlerarası kuruluşların küresel ve sınıraşan sorunlarla ilgilenmeleri ve öncül rol üstlenebilmelerinin üye ülkelerin özellikle de uluslararası sistemde güçlü ve başat rol oynayan ülkelerin süreçlere yaklaşımlarıyla yakından ilintili olduğu da bu vesileyle tekrar gözlemlenmiştir. Özellikle ABD ve ÇHC arasındaki rekabetin küresel sorunların ele alınmasında bu ülkelerin

²⁷ Dünya Sağlık Örgütü COVID-19 Müdahale Zaman Çizelgesi. Timeline: WHO's COVID-19 Response (No date). <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline>.

²⁸ Açar, ss. 37-38.

²⁹ Babones, S. (27 Mayıs 2020). *Yes, Blame WHO for Its Disastrous Coronavirus Response*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2020/05/27/who-health-china-coronavirus-tedros/>.

işbirliğine ve uluslararası örgütlere desteğine COVID-19 pandemisi vesilesiyle ihtiyaç duyulduğu zamanlarda bu vesileyle yoğunlaşmış olması da sorunla mücadeleye köstek olan bir gelişme olmuştur. Kriz zamanlarında çoktarafılık mantığı ve gönüllülük ile küresel sorunların çözülmesine liderlik etmesi beklenen ABD ve ÇHC gibi ülkelerin iç siyasi mülahazalar ve ikili rekabet önceliklendirmesiyle hareket etmeleri küresel yönetim çabalarına sekte vuran ve zarar veren gelişmeler olmuştur. Nitekim bu süreçte çoktarafılık karşıtlığının mesajını vermek amacıyla ABD Başkanı Donald J. Trump Dünya Sağlık Örgütü'nü hedef alıp kurumun işlevini yerine getirmekten uzak olduğu ve ÇHC'in pandemiyi yayılmasında olduğunu iddia ettiği sorumluluğunun örtbas edildiği iddiasıyla ABD'nin DSÖ'den çekileceğini ve verdiği mali desteği sonlandıracağını pandemi sürerken ilan etmiştir.³⁰ ABD yönetimi bu dönemde uzun süre COVID-19 pandemisinin bir küresel sağlık krizi olduğunun ve dolayısıyla uluslararası güvenliğe de tehdit teşkil ettiğinin tanınması ve dünya çapındaki çatışmalarda ateşkes yapılması için çağrıda bulunulmasını amaçlayan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden (BMGK) Karar tasarısı sürecini ÇHC ile rekabeti için yeni bir alan haline getirerek sürecin beklenmedik şekilde uzamasına sebep olmuştur³¹. Konuyla ilgili BMGK'nın 2532 Sayılı Kararı pandemiyi başlamasından altı ay sonra ancak 1 Temmuz 2020 alınabilmiştir (UNSC S/RES/2532 [2020])³². Bu

manada egemenlik ve ulusal çıkar merkezli dış politika yaklaşımlarının ve iç siyaset hesaplarının küresel sorunlarla ilgilenildiği acil durumlar sürecinde de küresel yönetim süreçleri için engel teşkil ettiği gözlemlenmiştir.

Bu süreçte uluslararası işbirliği ve etkin bir eşgüdüm sağlanması yerine devletler başta olmak üzere ve diğer önemli aktörlerin kendi başlarına ve öncelikle kendi başlarını krizin etkilerinden kurtarmayı ön plana alan *ad hoc* uygulamaları hayata geçirdikleri görülmüştür³³. Özellikle pandemiyi kıtalararası hızla yayıldığı ve etkilerinin ortaya çıkmaya başladığı ilk aylarda Avrupa Birliği (AB) gibi ulusüstü özellikler taşıyan yapıların dahi üye ülkelere yardım sağlamakta ve pandemiyi etkilerinin yönetilmesinde ortak bir yaklaşım ortaya koyamamanın sorunlarını yaşadığı gözlemlenmiştir.³⁴ Avrupa Birliği bu sürece bireysel üyeleri kadar hazırlıksız yakalanmış, dolayısıyla üyeleri arasında eşgüdüm mekanizması olarak rolünü hakkıyla yerine getirememiştir. AB üye ülkeleri ve halklarının özellikle pandemiyi ilk safhalarında karşılaştıkları kurumsal zafiyet nedeniyle birlik içindeki dayanışma ve ortak hareket etme mekanizmalarına olan güvenlerinin zedelendiği gözlemlenmiştir. Üye ülkelerin beklenmedik şekilde pandemi sürecinde gerekli malzemeleri elde etmek için rekabete girmeleri, ihtiyaç duyan ülkelere öncelikle destek olamamaları ve sınırlarını kapatmaları

³⁰ Coronavirus: Trump moves to pull US out of World Health Organization, BBC News, 7 Temmuz 2020.

<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-53327906>.

³¹ Lynch, C. (27 Mart 2020). *U.N. Security Council Paralyzed as Contagion Rages*. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2020/03/27/un-security-council-unscc-coronavirus-pandemic>.

³² Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi. (2020). *1 Temmuz 2020 Tarihli Karar (UNSC) [S/RES/2532(2020)]*. [https://undocs.org/en/S/RES/2532\(2020\)](https://undocs.org/en/S/RES/2532(2020)).

³³ Açar, s. 38.

³⁴ Chadwick, L. (2020, 27 Mart). *'The future of the European project is at stake': EU in crosshairs of coronavirus pandemic*. Euronews. www.euronews.com/2020/03/27/the-future-of-the-european-project-is-at-stake-eu-in-crosshairs-of-coronavirus-pandemic.

bu sürecin Birlik için olumsuz olarak hatırlanacak gelişmeler olmuştur. Bu şok süreci sonrasında Avrupa Birliği yavaş yavaş kurumsal yapısını pandemiyle mücadelede eşgüdüm ve işbirliği yönünde çalıştırmaya başlamış ve ardından üye devletlere mali yardım ve sağlık teçhizatı ikmal desteği sağlamıştır. Bu çerçevede Avrupa Birliği Koronavirüs Onarım Fonu (Corona Virus Recovery Plan) adı altında bir kurtarma ve destek paketi hazırlayarak ihtiyaç sahibi üye ülkelere mali destek sağlanmasına yönelik adım atılması hususunda anlaşmışlar ve gelecek dönem için Avrupa için Onarım Planı'nı (Recovery Plan for Europe) ve bu amaca yönelik olarak yeni bütçe çalışmalarına da başlamışlardır³⁵. Yaşanan küresel salgın, Avrupa Birliği gibi derin bütünleşme sağlamış ve ulusların karar alma süreçlerinde eşgüdüm, verim ve etki sağlamak amacıyla egemenlik alanlarından taviz için esneklik gösterdikleri yapıların dahi kurumsal acil durumlara hazırlıklarının sınırlılığını göstermiştir.

Sonuç

2020 yılı başında ortaya çıkan ve tüm dünyaya yayılan küresel pandemi krizi insanlığın son zamanlarda karşılaştığı en önemli küresel acil durum olarak tanımlanabilir. Bu süreç uluslararası alanda işbirliği, eşgüdüm ve küresel yönetim uygulamaları ve uluslararası örgütler için de önemli bir sınama olmuştur. Krizin başlarında kurumsal ve liderlik bağlamında hemen her seviyede yaşanan şok havası ve krizin neden olduğu şaşkınlık ve ne yaptığını bilememelik hali zamanla imkanlar dahilinde kontrol altına alınmaya başlanmıştır.

Krizin yarattığı yerine konmaz insan kaybı ve oluşturduğu ekonomik, toplumsal, psikolojik ve siyasi tahribat kolaylıkla üstesinden gelinebilir olmaktan uzak olmasına rağmen uluslararası alanda başlayan işbirliği ve eşgüdümle hareket etme çabalarının yarattığı olumlu bir havadan söz edilebilir. Bu süreçte küresel sağlık krizinin üstesinden gelinebilmesi için pek çok devlet ve uluslararası kurum, kuruluş ve kişiler bilgi, uzmanlık, teknoloji ve kaynaklarını bir araya getirmeyi, paylaşmayı ve eşgüdüm içinde ortak amaç için çalışma yönünde hareket tarzını hayata geçirmeyi benimsemişlerdir. Bu minvalde var olan uluslararası işbirliği mekanizmalarının işlevsel kılınması, kriz şartlarına cevap verecek şekilde uyarlanması ve ihtiyaca binaen yenilerinin kurgulanması yine dönemde ortaya çıkan müspet gelişmeler olmuştur. Bu sayede pandemi sürecinde ihtiyacı olan ülkelere mali destek, sağlık kurumlarına gerekli teçhizat sağlanması, altyapı kurulması eğitim verilmesi ve işletilmesine yardım edilmesine kadar farklı alanlara yönelik uluslararası dayanışma mekanizma ve ağlarının kurulması sağlanmaya başlamıştır. Sağlık alanında COVID-19 pandemisine yönelik tedavi yöntemleri, ilaç ve tıbbi teçhizat geliştirilmesi ve tedarik edilmesi, bilgi paylaşılması yanında pandemi sürecinden çıkışı hızlandırabilecek önleyici aşının bir an önce geliştirilmesi konularında da hem rekabet hem de işbirliği şartlarında küresel boyutta yoğun çalışmalar yürütülmektedir. Nihai tahlilde küresel sağlık yönetişimi alanındaki yoğun çalışmalar çerçevesinde geliştirilmekte olan pandemiden korunma yöntem ve araçlarının küresel olarak yaygınlaştırılması, insanların geliştirilecek tedaviler ve koruyucu aşılarla ayrıma tabi olmadan ulaşmalarının

³⁵ Avrupa Birliği, Avrupa için Onarım Planı, https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_en.

sağlanması önümüzdeki dönemlerin temel önceliğini oluşturmaktadır³⁶.

Uluslararası norm ve kuralların uygulanması ile sürdürülen istikrarlı uluslararası ilişkiler ve çok taraflı işbirliği süreçleriyle aşılmaya çalışılan küresel sorunların, kısa dönemli, sağgörüsüz ve popülist iç siyaset yaklaşımlarına feda ediliyor görüntüsünün oluşması küresel yönetişimin geleceğine dair karamsarlık yaratan bir gelişmeler olarak addedilebilir. Tektarafılık eğilimine sahip liderlerin uluslararası işbirliği mekanizmaları ve küresel yönetim süreçlerini olumsuz etkileme potansiyelleri halihazırdaki pandemi sürecinde ve iklim değişikliği gibi farklı ve aciliyet gösteren küresel sorunlarla mücadele alanlarında da görülmektedir. Diğer yandan küresel sorunların ağırlığını uluslararası alandaki aktörler tarafından tek başlarına altından kalkabileceklerinin çok ötesinde geçtiği de giderek daha net anlaşılmaktadır. Karar alıcıların ve liderlerin içe geçmiş, karmaşıklaşan ve çare bulunması giderek daha zorlaşan küresel sorunlarla yalnız ilgilenmek yerine, işbirliği, kaynakları ortak kullanma ve iyi yönetim yaklaşımları ile ortak rasyonel çözümler üretme imkanlarını kullanma yönünde tercihte bulunmaları gelecek krizlerin önlenmesi ve çözüm bulunmasında olumlu etki yaratacağı da söylenebilir. Uluslararası yönetim norm, kural ve yapılarının genel, bağlayıcı olmaktan sakındırılan gönüllülük esaslı yapılarını devam ettirmek küresel sorunların çözümüne devletlerin katılımları için çekici olsa da giderek derinleşen ve akut hale gelmiş sorunların daha iyi yönetilebilir olması ve etkin çözümler geliştirmesi için bu süreçlerinin devletler ve diğer uluslararası aktör ve paydaşlar için daha şeffaf,

somut bağlayıcı hükümler içeren yapılara dönüştürülmesi anlamlı olacaktır. COVID-19 pandemisi küresel sorunların yaygın etkilerinden kendisini soyutlayabilecek hemen hiçbir uluslararası aktör olmadığını göstermiştir. İnsanlığın ortak geleceği için birlikte hareket etmenin ve işbirliği yapmanın tüm uluslararası paydaşlar için ne kadar önemli olduğu tecrübe edilen küresel sağlık krizi vesilesiyle bir kez daha anlaşılmıştır.

³⁶ Açar, s. 40.

Ek Okuma Tavsiyeleri

Açar, D. A. (2020). "Küresel Yönetişim Çerçevesinde Küresel Sağlık Riskleri ve 2020 Pandemi Krizi". Elif UZGÖREN ve Dilaver Arıkan AÇAR (der.) Küreselleşmenin Krizi Pandemi ve Uluslararası Siyaset, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, ss.19-44.

Avrupa Birliği, Avrupa için Onarım Planı, https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_en. (19 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).

Babones, S. (27 Mayıs 2020). Yes, Blame WHO for Its Disastrous Coronavirus Response. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2020/05/27/who-health-china-coronavirus-tedros/>. (18 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).

BBC News (7 Temmuz 2020). Coronavirus: Trump moves to pull US out of World Health Organization, <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-53327906>. (18 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi. (2020). 1 Temmuz 2020 Tarihli Karar (UNSC) [S/RES/2532(2020)]. [https://undocs.org/en/S/RES/2532\(2020\)](https://undocs.org/en/S/RES/2532(2020)). (19 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).

Chadwick, L. (27 Mart 2020). 'The future of the European project is at stake': EU in crosshairs of coronavirus pandemic. Euronews. www.euronews.com/2020/03/27/the-future-of-the-european-project-is-at-stake-eu-in-crosshairs-of-coronavirus-pandemic. (18 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).

Coalition for Epidemic Preparedness Innovations (CEPI). <https://cepi.net/about/whyweexist/>. (16 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).

Commission on Global Governance (1995). Our Global Neighbourhood. The Report of the Commission on Global Governance. Oxford: Oxford University Press.

COVAX Explained, <https://www.gavi.org/vaccineswork/covax-explained>. (16 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2008). Uluslararası Sağlık Tüzüğü [International Health Regulations] (2. baskı, Türkçe). WHO Press. www.hssgm.gov.tr/content/documents/uluslararası_antlasmalar/Uluslararası_20Sağlık_20Tüzüğü.pdf. İngilizce belge için, <https://www.who.int/health-topics/international-health-regulations> <https://apps.who.int/iris/rest/bitstreams/1031116/retrieve>

Dünya Sağlık Örgütü COVID-19 Müdahale Zaman Çizelgesi (Zaman yok). [Timeline: WHO's COVID-19 Response (No date)]. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline>. (19 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).

Dünya Sağlık Örgütü, What is the ACT Accelerator, <https://www.who.int/initiatives/act-accelerator/about>. (16 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).

Küresel Sağlık Güvenliği Gündemi (Global Health Security Agenda), <https://ghsagenda.org>. (15 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).

Lynch, C. (27 Mart 2020). U.N. Security Council Paralyzed as Contagion Rages. Foreign Policy. <https://foreignpolicy.com/2020/03/27/un-security-council-unscc-coronavirus-pandemic>. (19 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).

Report of the Commission on Global Security, Justice and Governance (2015). Confronting the Crisis of Global

- Governance. The Hague Institute for Global Justice and the Stimson Center, the Hague and Washington D.C.
- Rosenau, J. N. (1992). "Governance, Order, and Change in World Politics". J. N. Rosenau ve E-O. Czempiel (der.), Governance without Government: Order and Change in World Politics içinde Cambridge University Press, ss. 1-29.
- Weiss, T. G. (2011). Introduction. T. G. Weiss (der.), Thinking about Global Governance: Why People and Ideas Matter içinde Routledge, ss. 1-22.
- World Health Organization (2008). Towards a Global Action Plan for Healthy Lives and Well-being for All, https://www.who.int/sdg/global-action-plan/Global_Action_Plan_Phase_I.pdf (15 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).
- World Health Organization, Geneva (2017). Emergency Response Framework (Second Edition), Geneva. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/258604> (16 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).
- World Health Organization (2018), Delivering on the 13th General Programme of Work and Health SDGs: WHO Transformation Plan & Architecture, 16 Şubat 2018. https://www.who.int/docs/default-source/documents/about-us/thirteenth-general-programme/transformation-plan-architecture16feb2018.pdf?sfvrsn=acb185fa_2 (16 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).
- World Health Organization (2018). WHO's Work in Emergencies: Prepare, Prevent, Detect and Respond, World Health Organization Health Emergencies Programme Annual Report 2018, Geneva (2018). <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/312267/WHO-WHE-SPP-2019.1-AR-eng.pdf> (16 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).
- World Health Organization (2019). Non-Pharmaceutical Public Health Measures for Mitigating the Risk and Impact of Epidemic and Pandemic Influenza. https://www.who.int/influenza/publications/public_health_measures/publication/en/ (16 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).
- World Health Organization (2019). Pandemic influenza preparedness in WHO Member States: Report of a Member States Survey. https://www.who.int/influenza/preparedness/pandemic/member_state_survey/en/ (16 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).
- World Health Organization (2019). The Thirteenth General Programme of Work, 2019-2023. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/324775/WHO-PRP-18.1-eng.pdf> (16 Ekim 2020 tarihinde ulaşılmıştır).
- Zacher, M. W. ve Keefe, T. J. (2008). The Politics of Global Health Governance: United by Contagion. Palgrave Macmillan.

GLOBAL ACADEMY, ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONSEYİ DERNEĞİ DESTEĞİYLE
GELİŞTİRİLEN BİR DÜŞÜNCE PAYLAŞIM PLATFORMUDUR.

Uluslararası İlişkiler Konseyi (UİK) Derneği, Türkiye’de uluslararası ilişkiler çalışmalarının gelişimine katkıda bulunmak, ilgili alanlarda çalışanları bir araya getirmek ve çalışmalarını desteklemek amacıyla bir grup akademisyen, medya çalışanı ve dışişleri mensubu tarafından 2004 yılında tarihinde kurulmuştur. 2010 yılından beri *International Studies Association* (ISA) ortak kuruluşu ve 2016’dan beri de *Balkan Political Science Association* (BPSA) üyesi olan UİK, iki yılda bir düzenlediği *Uluslararası İlişkiler Çalışmaları ve Eğitimi Kongresi* ile *Güvenlik Akademisi* ve *Dış Politika Akademisi* eğitim programlarını gerçekleştirmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplininin Türkiye’deki gelişimine katkı yapmış öğretim üyelerine yönelik *Ustalara Saygı Ödülü* ile genç akademisyenlere yönelik *Teşvik Ödülü* veren UİK, başta *Uluslararası İlişkiler* dergisi ile *Güvenlik Çalışmaları* serisi olmak üzere kapsamlı bir yayım programı ile *Güvenlik Portalı* (GP), *Türkiye Barışı Koruma Veri Tabanı* (TÜBAKOV), *Kavram Avcıları* ve *Black Sea Young Reformers Fellowship* (BSYRF) projelerini hayata geçirmiştir.

UİK hakkında daha fazla bilgi almak için, lütfen **web sayfasını** (<https://www.uik.org.tr>) ziyaret ediniz.

Global Akademi Konuşmaları Serisi, Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği tarafından desteklenmektedir.

Global Academy Talks Series are supported by the Heinrich Böll Stiftung Turkey Office.

© GlobalAcademy 2020

Bu çalışmanın telif hakları Global Academy’e ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu çalışmada yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; Global Academy’nin kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.